

KULTURNE AKTIVNOSTI U SLOBODNOM VREMENU UČENIKA RAZREDNE NASTAVE

Brane Mikanović¹ Slavojka Panzalović²

Sažetak: Kultura je stvaralački izraz čoveka kojim on preoblikuje svet i oplemenjuje ga vlastitom aktivnošću i tako stvara nove kulturne vrednosti. Čovek može stvoriti kulturni produkt samo kada je slobodan i sposoban da se izražava. Savremeni čovek u slobodno vreme može inkorporirati različite kulturne aktivnosti. One su posebno bitne kada su u pitanju deca i maldi, bilo da se radi o njihovom korištenju u institucionalnom vaspitanju ili u slobodnom vremenu.

Autori su se opredelili za empirijsko istraživanje procena i stavova učenika o kulturnim aktivnostima u slobodnom vremenu. Uzorkom istraživanja obuhvaćeno je 233 učenika petih razreda. Rezultati istraživanja pokazuju da se učenici petih razreda u slobodnom vremenu bave različitim kulturnim aktivnostima, da učenici koji žive u gradskim sredinama više posećuju kulturne događaje, da učenici u okviru vannastavnih aktivnosti imaju priliku da se uključe u sekcije koje pokrivaju kulturno-umetničko područje, da nastupaju u kulturno-umentičkim društvima, da se bave stvaralaštvom, da se kulturne aktivnosti koriste na različitim nivoima (konzumiranje, participacija i stvaralaštvo), te da se stavovi učenika o uticaju roditelja i nastavnika na izbor kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu ne razlikuju statistički značajno u odnosu na pol učenika, mesto stanovanja i školski uspeh.

Kulturne aktivnosti su prisutne u slobodnom vremenu učenika razredne nastave. Zbog toga njihovu vrednost treba usmeriti na to da vaspitanje u školi i vaspitanje u slobodnom vremenu više budu komplementarni procesi.

Кljučне речи: slobodno vreme, kulturne aktivnosti, učenici razredne nastave.

¹ branemikanovic@gmail.com, Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci;

² ma Slavojka Panzalović, Osnovna škola „Đorđo Panzalović“ Osinja – Derventa

Slobodno vreme je relativno nova kulturno-istorijska pojava i nezaobilazna preokupacija humanističkih nauka. Reč koja u pedagoškom smislu najviše određuje sintagmu *slobodno vreme* je sloboda

Ona predstavlja mogućnost samoodređenja. Kultura je stvaralački izraz čoveka kojim on preoblikuje svet i oplemenjuje ga aktivnošću svoga duha. Sloboda prožima i povezuje kulturu i slobodno vreme. Kulturne aktivnosti u slobodnom vremenu, osim što doprinose odmoru i rekreaciji, bitne su i za razvoj ličnosti, odnosno za učenje i razvoj kritičkog odnosa čoveka prema okruženju. Zbog svega toga na slobodno vreme dece i mladih gledamo kao na snažan generišući faktor razvoja njihove ličnosti. Otuda je bitno da se obezbedi komplementarnost aktivnosti koje učenici realizuju u školi sa aktivnostima koje oni koriste u slobodnom vremenu. Time se obezbeđuje kontinuitet razvoja njihove ličnosti.

Kako će i koliko deca i mladi birati kulturne aktivnosti kao način korišćenja slobodnog vremena zavisi od različitih okolnosti, pre svega od kulture sredine u kojoj žive, vaspitaju se i obrazuju. U mlađem školskom uzrastu najvažniji faktori vaspitanja za kulturu slobodnog vremena su porodica i škola.

TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

U našem jeziku postoji više termina koji su u vezi sa pojmom *slobodno vreme* (dokolica, neradno vreme, vanradno vreme, oslobođeno vreme). U vezi sa njihovim određenjima postoje nedoumice i neslaganja. Tako Radovan Grandić (Grandić, 2000) razlikuje *slobodno vreme* kao masovnu pojavu industrijskog društva i *dokolicu* kao elitističku privilegiju pojedinaca koji su oslobođeni od rada. Futurolozi su usmereni na problem kako će se kvalitetno ispuniti sve veće slobodno vreme, jer je i savremeni čovek zaokupljen pitanjem kako korisno ispuniti slobodno vreme u situacijama kad će potreba za korisnim radom verovatno postati potreba kojoj je najteže udovoljiti.

Radovan Grandić (Grandić, 2000) definiše slobodno vreme kao onaj dio vremena kojim pojedinac raspolaže izvan svojih profesionalnih, društvenih i porodičnih obaveza, u cilju odmora, rekreacije i razvoja ličnosti, a u okvirima prirodne i društvene uslovljenosti i realnosti sredine u kojoj živi i deluje. Nada Kačavenda-Radić (Kačavenda-Radić, 1988) smatra da je širok dijapazon gledanja na slobodno vreme i da se on kreće od društvenog ideala, pa sve do mišljenja da je to apsolutno subjektivni osećaj pojedinca.

U stručnoj i naučnoj literaturi moguće je identifikovati kritički stav prema terminu slobodno vreme. Industrijalizacija i automatizacija omogućile su povećanje slobodnog vremena, ali kapitalizam je u njemu prepoznao mogućnost povećanja profita, čime je „slobodno vreme umesto prostora za povećanje vremena slobode postalo prostor realizacije ciljeva izvan njega samog“ (Krivokapić, 2008: 85). Smatra se da je slobodno vreme proizvod kapitalističkog sistema koji čoveka čini slobodnog od rada, ali mu ne ostavlja prostor za slobodno odlučivanje. Liberalni kapitalizam slobodno vreme prepoznaje najpre kao besposlicu na kojoj može zaraditi, tako da se „pred savremenog čoveka neprekidno postavljaju sve noviji i noviji zahtevi potrošačkog društva koje treba zadovoljiti da bi se za nagradu dobilo, a zapravo kupilo tzv. slobodno vreme“ (Polić i Polić, 2009: 259).

U pedagoškoj literaturi navode se tri osnovne funkcije slobodnog vremena: odmor, razonoda i svestrani razvoj ličnosti. Proces razvoja i formiranja ličnosti ne priznaje podelu na slobodno i „neslobodno“ vreme. Obaveza porodice, škole i društvene zajednice je da planiraju, organizuju i ponude različite aktivnosti kojima će se kvalitetno ispuniti slobodno vreme dece. Vaspitanjem za slobodno vreme teži se da deca i mladi razviju „smisao za izbor slobodnih aktivnosti koje će pružiti najviše mogućnosti da se maksimalno angažuju i uključe vlastite snage i sposobnosti“ (Микановић, 2010: 168) u svestrani razvoj.

Aktivnosti slobodnog vremena obuhvataju različite sadržaje i zanimanja koje pojedinac bira i praktikuje u slobodnom vremenu. Pod kulturom podrazumevamo materijalne i duhovne tvorevine čoveka i čovečanstva. Teško je decidno odrediti koje aktivnosti smatramo kulturnim. Najčešće su u ovu grupu aktivnosti uvrštene one koje su u vezi sa umetnošću ili šire, sa duhovnim tvorevinama, bez obzira na položaj ličnosti u njima.

Drago Branković (Branković, 2009) razlikuje tri osnovna odnosa ličnosti u kulturnim aktivnostima: a) konzumirajući, b) participirajući (pasivno ili aktivno uključivanje u kulturne aktivnosti), i v) kreativni odnosi (stvaranje novih kulturnih vrednosti). Što je manje posrednika između umetnika, odnosno umetničkog dela i njihovih korisnika odnos je vredniji, a suština slobodnog vremena je odnos zasnovan na neposrednom učešću pojedinca u stvaranju kulturnih vrednosti. Masovna kultura posredstvom masovnih medija privlači ogroman broj potrošača koji su fizički odvojeni od događaja koje posmatraju, pa samim tim su i pasivni, socijalno izolovani i prinuđeni da se konformistički prilagođavaju normama društvene sredine. Za razliku od pasivnog, konzumirajućeg učešća, aktivno učešće podrazumeva dobrovoljnu participaciju u kulturnom životu (pevanje, sviranje, ples, recitovanje, gluma i sl.) kao i neposredno praćenje kulturnih događaja kao što su pozorišne predstave, koncerti, pesničke večeri, bioskopske projekcije i sl.

Stvaranje novih kulturnih vrednosti, odnosno stvaralačko učešće, sposobnost je manjeg broja pojedinaca opredeljenih da pronalaze nove i nepoznate veze i odnose i da stvaraju autentična dela u različitim oblastima. Ovde treba reći da se stvaralaštvo odraslih i dece bitno razlikuje. Kad govorimo o stvaralaštvu odraslih najčešće mislimo na neku vrstu ekspertnosti ili talentovanosti u određenom području, posebno u umetnosti. Dečije stvaralaštvo nije opterećeno i ima svež i jedinstven pristup, čak i kad nije praćeno talentom.

Susretanje i bavljenje kulturom za većinu pojedinaca je moguće samo u slobodnom vremenu, pri čemu se ista koristi za učenje, usavršavanje i razvijanje stvaralaštva. Deca i mladi su ovde u prednosti, jer je njihovo „radno“ vreme (vreme provedeno u školi) dobrim delom ispunjeno upoznavanjem i delovanjem u okviru sadržaja iz kulture. Radovan Grandić (Grandić, 2000) smatra da kultura gubi svoj pravi smisao ako se pojedinac dovodi u situaciju da bude samo pasivan posmatrač i da su kulturni nivo i stvaralačke sposobnosti tesno povezane, jer od karaktera kulture u velikoj meri zavise stvaralačka inicijativa i razvoj sposobnosti ličnosti.

Kulturne aktivnosti podrazumevaju visok stepen organizovanosti i planiranosti kako na nivou pojedinca, tako i na nivou zajednice, odnosno društva. Prisutnost kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu zavisi od zainteresovanosti pojedinaca za njih, vaspitanja za kulturne aktivnosti, ekonomskih, prostornih i drugih materijalnih uslova sredine, osposobljenosti kadrova na području kulturnih aktivnosti, te društveno-ekonomske i kulturne politike.

U poslednje vreme sve češće se govori o odvojenosti škole od života, školi se zameraju zastarele metode učenja i poučavanja, usvajanje nefunkcionalnog znanja, i zanemarivanje vaspitne funkcije. U oblasti slobodnog vremena škola je prepoznala potrebu da učenicima pruži mogućnosti za provođenje istog kroz organizaciju slobodnih aktivnosti. U pedagogiji se slobodne aktivnosti određuju kao „poseban oblik vaspitno-obrazovnog rada sa učenicima koje organizuje škola izvan nastave, u slobodnom vremenu učenika. To su kolektivne aktivnosti učenika koje se zasnivaju na načelima slobodnog izbora, samostalnosti i samoodluke, u kojima učenici zadovoljavaju svoja interesovanja, ispoljavaju stvaralaštvo“ (*Pedagoška enciklopedija II*, 1989: 299).

Interesi učenika u oblasti kulturno-umetničkih aktivnosti ostvaruju se najčešće u okviru sekcija, kao što su: dramska, recitatorska, literarna, likovna, folklorna ili horska, dok se nešto ređe pojavljuju one sekcije koje traže značajnija materijalna ulaganja i stručniji kadar. Tako u školama gotovo da i ne postoje muzičke sekcije tipa grupa koje se bave instrumentalnom muzikom, ili sekcije koje se bave filmom, fotografijom i sl. Sve je manje i đачkog izdavaštva, odnosno školskih listova koji bi

objavljivanjem radova učenika iz oblasti literarnog, novinarskog ili likovnog stvaralaštva doprineli motivaciji i afirmaciji mladih autora. Škole često nemaju dovoljno materijalno-tehničkih, prostornih i kadrovskih mogućnosti za njihovo organizovanje. Kvalitet rada sekcija zavisi od zainteresovanosti i predanosti njenih članova, ali i od voditeljske uloge nastavnika. Improvizacije u radu sekcija su nezaobilazne, ali je važno da nastavnik dobro poznaje materiju koja je u vezi sa aktivnostima sekcije, posebno u oblasti kulturnih aktivnosti, kako bi bile izbegnute one nesretne situacije kada je repertoar dramskih, ritmičkih, folklornih i sličnih sekcija na granici dobrog ukusa.

Organizovanje slobodnih aktivnosti nije jedini način kojim škola može razvijati i zadovoljavati kulturne potrebe učenika. Dobro osmišljen rad školske biblioteke i briga o raznovrsnosti i aktuelnosti knjižnog fonda doprinosi popularizaciji čitanja kao osnove za kulturni razvoj učenika. I ovde se javljaju klasični problemi koji prate kulturu u našoj zajednici: školske biblioteke su najčešće smeštene u neadekvatnim prostorijama, naslovi su iz vremena dedova i baka današnjih učenika, a bibliotekari su osobe koje su iz različitih, retko stručnih, razloga raspoređene na ova radna mesta.

Škola može i treba učestvovati u različitim kulturnim aktivnostima sredine u kojoj se nalazi. Svečanosti povodom obeležavanja prigodnih datuma ili povodom raznovrsnih događaja, organizacija priredbi kojim škola predstavlja postignuća svojih učenika, festivali, i humanitarne priredbe omogućavaju učešće škole u kulturnom životu zajednice. Nažalost, domovi kulture u svim manjim mestima su devastirani i zapušteni, a prostora za ovaj vid kulturnog delovanja je sve manje.

Sa društvene pozornice, iz poznatih i nepoznatih razloga, nestali su različiti oblici organizovanja dece i omladine (pionirske i omladinske organizacije, savezi izviđača i sl.) što je doprinelo proširivanju praznog prostora u području njihovog slobodnog vremena. To dodatno povećava odgovornost škole za razvojno, pedagoški i društveno prihvatljivo provođenje slobodnog vremena.

Deca današnjice provode slobodno vreme drugačije nego njihovi vršnjaci u prošlosti. O deci u kontekstu masovne kulture možemo govoriti iz više perspektiva. Neke od njih su: postojanje sadržaja masovne kulture koji su namenjeni deci, zloupotreba dece u sadržajima masovne kulture, uticaj masovne kulture na psihički i fizički razvoj dece.

U medijskom prostoru postoje specijalizovani televizijski kanali namenjeni deci. Njihov program je ispunjen prvenstveno crtanim filmovima i reklamama. Svako dete odgleda na hiljade primamljivih propagandnih poruka, što na prvi pogled deluje bezazleno, ako ne računamo da se tako u startu usađuje potrošački mentalitet u budućeg odraslog čoveka koji će raditi i zarađivati. Osim toga, reklame sugerišu da se baš taj, određeni proizvod

mora posedovati, čime se deci daju pogrešne vrednosne predstave. Zahvaljujući crtanim filmovima izgubila se čarolija bajke kao priče o neverovatnom koje se moglo ostvariti u najrazličitijim fikcijama, u zavisnosti od mašte svakog čitaoca.

Većina popularnih crtanih filmova ima popratne proizvode: sličice, albume i igračke koji se vešto prodaju uz njih. Uz sve to se deci plasiraju i određeni stilovi ponašanja i oblačenja koje će praktikovati svaki mališan. Junaci savremenih crtanih filmova su najčešće dečaci i devojčice nadprirodnih moći, pri čemu sve devojčice izgledaju kao barbrike, obučene u ružičaste krpice, šematizovanog izgleda i telesne građe kakvu najčešće vidamo u modnim časopisima, dok su dečaci predstavljeni u stilu androgenih bića.

Dečiji svet smo pretrpali gotovim proizvodima, koji umanjuju potrebu za igrom kao stvaralačkom aktivnošću u kojoj stvari i bića dobijaju izmaštane funkcije i značenja. Raznovrsnost ovih proizvoda razvija izraženu hedonističku orijentaciju dece u kojoj je svaki napor suvišan, a često i besmislen.

Roditelji su skloni s ponosom govoriti da njihovo dete „samo gleda televiziju“. Nesumnjivo, televizija može biti dobar edukator u mnogim oblastima, posebno u oblasti opšteg znanja i informisanosti. Kada roditelji nemaju vremena za decu, televizija (i Internet) su dobre dadilje, jer njihova deca ostaju u kući, mirna su i nečim su zaokupljena.

Putem globalne mreže deca mogu zadovoljiti svoje potrebe za zabavom i saznanjem, upoznavanjem i druženjem. Jednostavan pristup moru informacija, koje po obimu mnogostruko prevazilaze okvire tradicionalnih izvora znanja, dobrodošla je pomoć u nastavi za sve njene učesnike. Značajan potencijal *Interneta* su i tekstualni sadržaji koji mogu da doprinesu razvoju čitalačkih veština i navika. Negativni aspekt Interneta i njegovih društvenih mreža dovodi pred dete nevidljive i nepoznate sagovornike koji lažnim predstavljanjem mogu zloupotrebiti dečje poverenje ili ga izložiti neprimerenim sadržajima. Bogata ponuda kompjuterskih igara može dovesti dete u stanje nekontrolisane strasti i zavisnosti od njih. U najboljem slučaju dete je u kontaktu sa ovim medijem jednostrani primalac informacija, bez mogućnosti povratne akcije. Neselektivan pristup i preobilnost podataka otvara mogućnosti da do deteta dopru one informacije koje mu neće koristiti, a pristup njima oduzeće mu vreme za korisnije i kvalitetnije sadržaje.

Deca su najvredniji, ali i najnesamostalniji deo društva, pa se položaj kulture u društvu, ali i njegova budućnost najbolje reflektuje upravo u praksi te populacije.

Problem ovog istraživanja su kulturne aktivnosti u slobodnom vremenu. *Predmet* empirijskog istraživanja predstavlja ispitivanje procena i stavova učenika razredne nastave o zastupljenosti kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu. Cilj istraživanja je da se utvrdi zastupljenost kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu učenika mlađeg školskog uzrasta. U ovom istraživanju konkretizovali smo sledeće istraživačke zadatke:

- Identifikovati zastupljenost kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu.
- Utvrditi učestalost i sadržinu kulturnih događaja koje posećuju učenici.
- Identifikovati uključenost učenika u vannastavne aktivnosti iz oblasti kulture i umetnosti.
- Identifikovati nivo uključenosti učenika u kulturno umetnička društva.
- Analizirati stvaralaštvo učenika u slobodnom vremenu.
- Utvrditi nivoe preferencija kulturnih aktivnosti.
- Identifikovati stavove učenika o uticaju roditelja i nastavnika na izbor kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu.

Populaciju u istraživanju činili su učenici petih razreda osnovnih škola u Republici Srpskoj. Uzimajući u obzir cilj i zadatke istraživanja vodili smo računa o tome da budu zastupljeni učenici iz gradskih i seoskih sredina. Odabrali smo tri gradske i jednu seosku osnovnu školu, te ispitali sve učenike petih razreda u odabranim školama: OŠ "Đorđo Panzalović Osinja (46 ili 19,70%), OŠ „Jovan Dučić“ Banja Luka (54 ili 23.21%), OŠ „19 april“ Derventa (52 ili 22,31%) i OŠ „Vuk Stefanović Karadžić“ Doboj (81 ili 34,78%). Strukturu uzorka u odnosu na pol činilo je 123 ili 52,80% učenika muškog pola i 110 ili 47,20% učenika ženskog pola. Strukturu uzorka u odnosu na školski uspeh činilo je 21 ili 9% dobrih, 60 ili 25% vrlo dobrih i 152 ili 65,20% odličnih učenika.

Statistička obrada podataka izvršena je u programu SPSS 19.0 for Windows. Koristeći ovaj programski paket, izračunavali smo frekvencije, procenete, aritmetičke sredine, standardnu devijaciju, χ^2 , t – omjer i F - koeficijent.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

U skladu sa konkretizovanim zadacima u daljem tekstu ukratko ćemo obrazložiti najznačajnije nalaze empirijskog istraživanja.

Zastupljenost kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu

Zanimala nas je zastupljenost kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu učenika petih razreda. Na pitanje šta najčešće rade u slobodno vreme, najveći procenat ispitanika (40,80%), što je očekivano s obzirom na njihov uzrast, druži se s vršnjacima, sportom se bavi (24,50%), televiziju gleda (17,60%), a zatim sledi aktivnost čitanja (14,20%). Kada smo im ponudili izbor najomiljenije aktivnosti u slobodnom vremenu onda je aktivnost čitanja gotovo prepolovljena, jer je samo njih 20 ili 8,60% odabralo čitanje kao omiljenu aktivnost. Upoređivanjem odgovora pokazalo se da gledanje televizije, koliko je često, nije jednako omiljen način provođenja slobodnog vremena. Naime, 30 ili 12, 90% ispitanika odgovorilo je da im je to omiljeni način provođenja slobodnog vremena. Ovakav odnos najčešćih i najomiljenijih aktivnosti u slobodnom vremenu može se pripisati postojanju izvesne roditeljske kontrole u slobodnom vremenu u kojem se druženje s vršnjacima ograničava na razumnu meru, a bavljenje sportskim aktivnostima je organizacijski i materijalno manje dostupno od onoga što bi bile stvarne potrebe učenika petog razreda.

Da postoji značajan interes i potreba za čitanjem pokazuje podatak da 168 ili 72,10% ispitanika izjavljuje da su članovi biblioteke, a njih 163 ili 70,00% pročitao je za vlastito zadovoljstvo nekoliko knjiga u protekloj godini, dok je samo svaki deseti ispitanik odgovorio da nije pročitao ni jednu knjigu u navedenom periodu. Kada je u pitanju članstvo u bibliotekama postoji razlika između gradske i seoske sredine. Dok je 80% učenika iz grada odgovorilo da su učlanjeni u biblioteku, u seoskim školama taj procenat iznosi 40%. Razlog ovakvog odnosa je verovatno nedostupnost biblioteka učenicima seoskih škola, kao i slabije negovanje kulture čitanja u seoskim porodicama. Među učenicima postoje razlike u članstvu u bibliotekama s obzirom na školski uspeh na što ukazuje χ^2 čija je vrednost 27,03 (*Tabela 1*). Učenici koji imaju bolji školski uspeh češće čine članstvo biblioteka nego učenici sa slabijim školskim uspehom.

Tabela 1: Članstvo u bibliotekama u odnosu na sociopedagoška obeležja

	Nezavisne varijable	χ^2	df	Sig
Članstvo u biblioteci	pol	1,88	1	0,17
	školski uspeh	19,66	2	0,00**
	mesto stanovanja	27,03	1	0,00**

** Statistički značajna razlika na nivou 0,01.

Podaci u *Tabeli 2*. ukazuju na značajnu razliku u povezanosti varijabli čitanje i pol koja ide u korist devojčica, te postojanje razlike u navici čitanja

između učenika u gradskim školama koji čitaju nešto više nego učenici u seoskim školama.

Tabela 2: Aktivnost čitanja u odnosu na sociopedagoška obeležja

	Nezavisne varijable	χ^2	df	Sig
Čitanje	pol	9,50	2	0,009**
	školski uspeh	4,58	4	0,34
	mesto stanovanja	9,98	2	0,007**

** Statistički značajna razlika na nivou 0,01.

S obzirom na članstvo u bibliotekama nismo utvrdili statistički značajnu razliku između dečaka i devojčica. Na osnovu statistički značajne razlike ($\chi^2 = 9,50$) koja nam pokazuje da devojčice čitaju više nego dečaci, proizilazi da dečaci više formalno pristupaju članstvu u bibliotekama.

Tabela 3: Preferencije kulturnih aktivnosti u odnosu na školski uspeh

Zavisna varijabla	Školski uspeh	N	M	SD	F	Sig.
Preferencije kulturnih aktivnosti	dobar	21	42,29	6,96	6,35	0,002**
	vrlo dobar	60	44,88	7,84		
	odličan	152	47,58	7,22		
	Total	233	46,38	7,53		

** Statistički značajna razlika na nivou 0,01.

Na osnovu podataka u Tabeli 3. vidimo da odlični učenici imaju veću naklonost prema kulturnim aktivnostima od onih koji su dobri i vrlo dobri. Vrednost aritmetičkih sredina upućuje i na to da vrlo dobri učenici daju veće prvenstvo kulturi, nego oni koji imaju dobar uspeh. Uspješniji učenici imaju pozitivniji stav o kulturnim aktivnostima.

Poseta učenika kulturnim događajima u slobodnom vremenu

Smisao reči kultura u svom najuzvišenijem smislu podrazumeva kulturne događaje kao što su pozorišne predstave, koncerti, izložbe i sl. Pretpostavili smo da su učenici petog razreda, u pogledu korištenja slobodnog vremena u odnosu na navedena kulturna zbivanja, ograničeni različitim okolnostima. Najčešće im je, zbog udaljenosti, materijalnih izdataka i slično potrebna podrška odraslih, čije navike u ovom segmentu kulture nisu na zavidnom nivou. Zato ne iznenađuje podatak da 136 ili 58,04% ispitanika nijednom nije bilo u bioskopu, a 105 ili 45,10% ispitanika nikad nije posetilo izložbu. U pozorištu nije bilo njih 78 ili 33,5%, a druge dvije trećine ispitanika su odgovorile da su više puta gledali pozorišne predstave. Ovaj pozitivni trend gledanja pozorišnih predstava rezultat je učestale prakse da dečija pozorišta sa svojim repertoarom gostuju u većim sredinama, a učenici organizovano posećuju predstave. Nažalost, manja

mesta su uskraćena za ovaj vid kulturnog života, na što ukazuje visoka vrednost $\chi^2 = 54,34$ pri ukrštanju varijabli mesto stanovanja i odlazak u pozorište (Tabela 4).

Tabela 4: Odlazak u pozorište u odnosu na sociopedagoška obeležja

	Nezavisne varijable	χ^2	df	Sig
Odlazak u pozorište	pol	54,34	2	0,00**
	školski uspeh	0,26	2	0,88
	mesto stanovanja	2,05	4	0,73

** Statistički značajna razlika na nivou 0,01.

Postoji statistički značajna razlika između odlazaka u bioskop dece iz grada i seoske dece. Nismo utvrdili statistički značajne razlike između sociopedagoških obeležja i posećivanja izložbama i koncertima.

Vannastavne aktivnosti iz oblasti kulture i umetnosti u slobodnom vremenu

Svoje kulturne potrebe i interesovanja, naročito ona na nivou stvaralaštva, učenici mogu jednim delom zadovoljiti u okviru vannastavnih aktivnosti u školi. To je razlog da smo želeli saznati koliko učenici učestvuju u radu školskih sekcija, posebno onih iz oblasti kulture i umetnosti.

Na pitanje da li su članovi neke školske sekcije više od polovine ispitanika je odgovorilo negativno, a 109 ili 47,20% njih su dali potvrđan odgovor. Kada smo postavili pitanje koja je to sekcija(e) dobili smo interesantan odgovor. Uglavnom je reč o sekcijama iz oblasti kulture i umetnosti kao što su: horska, dramska, novinarska, ritmička, literarna, recitatorska, likovna i folklorna. Od ukupnog broja učenika koji se uključeni u sekcije njih 80% je uključeno u neku od sekcija iz područja kulture i umetnosti.

Pri poređenju sociopedagoških obeležja i uključenosti u vannastavne aktivnosti našli smo statistički značajnu razliku što se tiče mesta stanovanja i školskog uspeha učenika (Tabela 5). Očekivani rezultat je da se uspešniji učenici više uključuju u rad školskih sekcija i zato nas nije iznenadila vrednost $\chi^2 = 10,63$. Drugi za nas interesantan podatak pokazuje da su učenici u seoskim školama više uključeni u rad školskih sekcija, nego njihovi vršnjaci u gradu.

Tabela 5: Članstvo u školskim sekcijama u odnosu na sociopedagoška obeležja

	Nezavisne varijable	χ^2	df	Sig
Članstvo u sekcijama	pol	0,65	1	0,42
	školski uspeh	10,63	2	0,00**
	mesto stanovanja	28,82	1	0,00**

** Statistički značajna razlika na nivou 0,01.

Činjenicu da se učenici koji žive u selu više uključuju u rad školskih sekcija možemo pripisati okolnostima koje se odnose na mali broj učenika u odeljenjima. Ako nastavnik želi ili ima obavezu da organizuje rad sekcije praktično mora „nagovoriti“ sve učenike u odeljenju da se uključe u njen rad.

Podaci u *Tabeli 5.* pokazuju da nema statistički značajne razlike između devojčica i dečaka u pogledu uključivanja u vannastavne aktivnosti, ali podatak da je u sekcije uključeno manje od polovine ispitanika daje povod za razmišljanje koliko se u školama odgovorno pristupa vannastavnim aktivnostima, pa time i slobodnom vremenu učenika.

Kulturno-umetnička društva i slobodno vreme učenika

U oblasti kulturno-umetničkog amaterizma veliki sociokulturni značaj imaju kulturno-umetnička društva u okviru kojih se osnivaju pevački, instrumentalni, folklorni, dramsko-scenski i drugi ansambli. U pravilu, sva ova društva imaju podmladak, odnosno dečje ansamble. Osim javnih nastupa na priredbama i različitim manifestacijama ova društva se bave i organizacijom radionica, izložbi, humanitarnih akcija, izdavaštvom i sl. Posebno je značajan njihov uticaj u oblasti čuvanja i prenošenja vrednosti tradicionalne kulture. U istraživanju smo se dotakli i ovog segmenta kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu. Svaki šesti učenik (17%) je potvrdio da je član nekog kulturno-umetničkog društva. Relativno mali procenat učenika koji su članovi nekog kulturno-umetničkog društva može se objasniti malim brojem istih društava u našoj sredini, ali i stanjem da njihov rad većim delom finansiraju sami članovi (u našem slučaju to su roditelji učenika).

Utvrđena je razlika kada je u pitanju članstvo u kulturno-umetničkim društvima u odnosu na mesto stanovanja. Učenici iz gradskih škola su češće članovi kulturno-umetničkih društava nego učenici iz seoskih sredina.

Tabela 6: Članstvo u kulturno-umetničkim društvima u odnosu na sociopedagoška obeležja

	Nezavisne varijable	χ^2	df	Sig
Članstvo u kulturno umetničkim druš.	pol	10,00	1	0,002**
	školski uspeh	1,20	2	0,55
	mesto stanovanja	4,57	1	0,03**

** Statistički značajna razlika na nivou 0,01.

Devojčice se više opredeljuju za članstvo u kulturno-umetničkim društvima nego dečaci, a uzroke možemo pripisati tradicionalnim obrascima u kojima su pesma, ples i slično više za devojčice nego za dečake.

Stvaralaštvo učenika u slobodnom vremenu

Zastupljenost kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu određena je koliko društvenim kontekstom, toliko i sposobnostima i osobinama same ličnosti. Ovo je naročito izraženo u stvaralačkim aktivnostima slobodnog vremena.

Najveći broj ispitanika (111 ili 47,60%) bavi se crtanjem i slikanjem, pesme i druge literarne forme piše 39 ili 16,70% učenika, dok snimanje fotografija i video zapisa upražnjava 8 ili 3,40% ispitanika. Jedna trećina učenika je odgovorila da se ne bavi nijednom od prethodno navedenih aktivnosti. Ustanovili smo statistički značajnu razliku ($\chi^2 = 9,60$; $df = 3$; $sig. = 0,02$) u odnosu na mesto stanovanja i bavljenje nekom od navedenih aktivnosti. Jedna trećina učenika gradskih škola se izjasnila da se ne bavi ničim od navedenog, dok je isto izjavilo samo 19% učenika seoskih škola. Pisanje poezije i crtanje, odnosno slikanje, su aktivnosti koje su više pristutne u slobodnom vremenu učenika u seoskim školama. Razlozi većeg interesa za pokušaje kulturnog stvaralaštva dece koja žive na selu mogli bi biti i u vezi sa oskudnijom kulturnom ponudom u manjim sredinama. Jedna četvrtina ispitanika je odgovorila da svira neki muzički instrument. Nije utvrđena statistički značajna razlika pri ukrštanju nezavisnih varijabli (mesto stanovanja, pol i školski uspeh) i ove kulturne aktivnosti.

Nivo preferencija kulturnih aktivnosti

Značenje reči preferencija povezuje se sa davanjem prvenstva, prednosti, odnosno veća ljubav prema nečemu, naklonost prema nečemu ili nekomu. Naklonosti se formiraju pod uticajem različitih faktora, i svaka osoba ima vlastite preferencije koje je čine jedinstvenom. Preferencije su usko povezane sa vrednostima i vrednosnim orijentacijama.

Pomoću skale stavova ispitali smo nivo prihvatanja, odnosno preferencija, većeg broja kulturnih aktivnosti sa različitim nivoom učešća učenika u njima. Za nivo konzumacije učenikima smo ponudili sledeće aktivnosti: slušanje ozbiljne, por i rok, te turbo-folk muzike, surfanje *Internetom* i gledanje televizije. Za nivo participacije ponudili smo sledeće aktivnosti: čitanje knjiga, poseta: pozorištima, bioskopima, koncertima i izložbama. Za nivo stvaralaštva ponudili smo: pisanje pesama i literarnih

sastava, pevanje u horu, sviranje muzičkog instrumenta, gluma, crtanje i slikanje.

Interesantno je da su prva tri ranga zauzele aktivnosti sa različitim nivoom učešća učenika u njima. Na prvom mestu je gledanje televizije kao konzumirajuća aktivnost, zatim crtanje i slikanje koje na ovom uzrastu možemo posmatrati kao stvaralačke aktivnosti, dok je na trećem mestu aktivnost odlazaka na koncerte kao participacijska aktivnost. Učenici imaju visok nivo preferencija i prema odlascima u pozorište i muzeje i prema glumačkom stvaralaštvu.

Učenici su najmanju naklonost izrazili prema pevanju u horu, pisanju pesama i literarnih sastava i slušanju ozbiljne muzike. S obzirom na agresivnu medijsku promociju muzičkog žanra koga popularno nazivamo turbo-folk, očekivali smo da će ispitanici pokazati veći interes za slušanje ove vrste muzike. Dakle, najveći broj kulturnih aktivnosti učenici petog razreda koriste na nivou konzumacije.

Stavovi učenika o uticaju roditelja i nastavnika na izbor kulturnih aktivnosti

Vanjski uticaji u sferi kulturne prakse svakog pojedinca su veoma raznovrsni i složeni. Zanimalo nas je kakvi su stavovi učenika o uticajima roditelja i nastavnika na izbor kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu. Koristeći se skalom za procenu stavova učenika nastojali smo utvrditi učestalost roditeljskog i nastavničkog „primera dobre prakse“ u sferi animiranja učenika za bavljenje kulturnim aktivnostima.

Najnižu vrednost aritmetičke sredine ima ajtem *Moji roditelji odlaze u pozorište* ($M = 1,79$). S obzirom na naše kulturno nasleđe i društveni položaj kulture moglo bi se opravdati to što roditelji u ovoj oblasti ne daju deci pozitivan primer. Međutim, analiza ajtema *Roditelji mi kupuju knjige na poklon*, pokazuje da jedna četvrtina učenika nikad ne dobija knjige kao poklon od roditelja. Nisku vrednost aritmetičke sredine ima i ajtem *Roditelji mi ograničavaju gledanje televizije*. Manje od polovine učenika (40,30%) je odgovorilo da se to događa često, a jedna petina je odgovorila da ih roditelji nikad ne ograničavaju u gledanju televizije.

Na nivou celog skalera ne postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika o uticaju roditelja i nastavnika u izboru kulturnih aktivnosti u odnosu na mesto stanovanja, što potvrđuje t – vrednost ($-0,46$). Ne postoji ni statistički značajna razlika u stavovima učenika o uticaju roditelja i nastavnika u izboru kulturnih aktivnosti u odnosu na pol učenika ($t = -1,15$; sig. = 0,25). U smislu vaspitnog uticaja nastavnika i roditelja ovaj nalaz je pozitivan, jer potvrđuje da je njihov uticaj jednak bez obzira da li se radi o devojčicama ili dečacima ili je reč o seoskoj i gradskoj sredini.

Takođe, upoređujući stavove učenika u odnosu na školski uspeh nismo pronašli značajnije razlike u njihovim odgovorima. Vrednost F koeficijenta od 1,21 ne pokazuje da se radi o statistički značajnoj razlici između stavova o uticaju roditelja i nastavnika na izbor kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu u odnosu na školski uspeh.

U smislu vaspitnog uticaja nastavnika i roditelja ovaj nalaz je pozitivan, jer potvrđuje da je njihov uticaj približno isti bez obzira da li se radi o devojkama ili dečacima ili je reč o seoskoj ili gradskoj sredini.

ZAKLJUČCI

Potreba savremenog čoveka da razvija opšte i profesionalne kompetencije može se ostvariti i u slobodnom vremenu, kroz aktivnosti koje razvijaju njegov kulturni identitet. Period detinjstva i mladosti je period najintenzivnijeg razvoja kompetencija. Ključne nalaze istraživanja iskazujemo kroz sledeće zaključke: 1) Najveći broj učenika petih razreda u slobodnom vremenu druži se sa vršnjacima, zatim sledi bavljenje sportom, gledanje televizije i čitanje. Veliki procenat ispitanika formalno je učlanjen u biblioteke, a aktivnost čitanja predstavlja omiljen način provođenja slobodnog vremena za relativno mali broj ispitanika. Devojčice imaju razvijenije kulturne navike čitanja nego dečaci, a učenici iz gradskih škola čitaju više u slobodnom vremenu nego učenici seoskih škola; 2) Više od polovine naših ispitanika nikad nije bilo u bioskopu, a jedna trećina nijednom nije bila u pozorištu. Ovaj vid kulturnih aktivnosti značajnije je prisutan u slobodnom vremenu učenika gradskih škola; 3) Nešto manje od polovine učenika su članovi neke sekcije. U vannastavnim aktivnostima u školama preovladavaju sekcija u oblasti kulture i umetnosti. Uključenost u sekcije je značajnije prisutna u seoskim školama, a u celini gledano pristupaju im više učenici sa boljim školskim uspehom. Članstvo u kulturno-umetničkih društvima ima mali broj učenika i više im pristupaju devojčice i učenici gradskih škola; 4) Učenici iz gradskih sredina češće se učlanjuju u kulturno-umetnička društva nego učenici koji žive u seoskim sredinama. Isto tako, devojčice su češće članovi kulturno-umetničkih društva nego dečaci; 5) Učenici petih razreda bave se kulturnim stvaralaštvom u slobodnom vremenu. Najveći broj ispitanika „crta“ i „slika“, a manji broj ispitanika bavi se fotografisanjem i snimanjem video zapisa. Učenici koji žive u seoskim sredinama više su naklonjeni pisanju poezije i likovnom izražavanju u slobodnom vremenu; 6) Identifikovali smo sva tri nivoa korišćenja kulturnih aktivnosti učenika petih razreda u slobodnom vremenu. Najveći broj kulturnih aktivnosti učenici konzumiraju u slobodnom vremenu, ali je pozitivno i to što se bave kulturnim aktivnostima koje zahtevaju aktivnu participaciju i stvaralaštvo; 7) Ispitujući stavove učenika o ulozi roditelja i

nastavnika u sferi kulturnih aktivnosti nismo pronašli značajnije razlike u njihovim stavovima s obzirom na mesto stanovanja, pol i školski uspeh.

Kulturne aktivnosti su prisutne u slobodnom vremenu učenika petog razreda. Njihova raznolikost i trajanje uslovljene su različitim faktorima u vezi s mogućnostima sredine i osobinama pojedinca. Bez obzira na pad tradicionalnih vrednosti i pojavu tendencija kojima će tek budućnost dati pravu ocenu, škola i porodica moraju detetu ponuditi sadržaje slobodnog vremena koji će doprineti njegovom kulturnom razvoju. Pozitivna inicijativa porodice i škole, može promeniti stanje kulture u društvu i umanjiti krivicu nesigurnog društvenog okruženja.

Kako istinski verujemo da je kultura lek svakoj vrsti destrukcije i zla nadamo se da će budući istraživači u ovoj oblasti zateći kvalitetnije stanje i da će rezultate našeg istraživanja upotrebiti kako bi ilustrovali veću zastupljenost kulturnih aktivnosti u slobodnom vremenu ne samo kada su u pitanju učenici petih razreda, već uopšte u celokupnoj ljudskoj populaciji.

LITERATURA

Бранковић, Д. (2009). Култура и слободно вријеме. У зборнику *Научна и духовна утемељеност друштвених реформи*, (497 – 507). Бања Лука: Филозофски факултет.

Grandić, R. (2000). *Slobodno vreme – priručnik*. Novi Sad: Autor.

Каčавенда-Радић, Н. (1988). Слободно време – педагошки и андрагошки проблем У часопису: *Настава и васпитање бр.4*, (332 – 351). Београд: Педагошко друштво Србије.

Кривокапић, Н. (2008). Слободно вријеме и масовна потрошачка култура. *Сociолошка луџа бр. 1*, (62 – 79). Никшић: Филозофски факултет.

Микановић, Б. (2010). Педагошки аспекти слободног времена. *Радови, часопис за хуманистичке и друштвене науке*, бр. 13, (163 – 177). Бања Лука: Филозофски факултет.

Pedagoška enciklopedija 2. (1989). Београд: Завод за удџбенике и наставна средства.

Пolić, М. и Polić, R. (2009). Вријеме, слободно од чега и за што. У часопису: *Филозофска истраживања бр. 114*, (255 – 270). Загреб: Хрватско филозофско друштво.

CULTURAL ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS' SPARE TIME

Summary: Culture is a form of creative expression of a human being through which he reshapes the world, acts on it adding it value and creating new, cultural values. A human being is able to create a product of culture only when he is free and able to express himself. A contemporary man can incorporate various cultural activities into his spare time. They are especially important when they concern children and young people: regardless of whether they are used in institutional settings or in spare time.

The authors conducted an empirical research of students' assumptions and beliefs concerning cultural activities in their free time. The sample comprised 233 fifth grade students. The findings show that in their spare time fifth graders: engage in various cultural activities; that students who live in urban areas attend more cultural events; that students have the opportunity to engage in extra-curricular activities in the area of culture – join cultural and artistic groups and associations and engage in various creative pursuits at different levels of participation (as consumers, full participants); and that students' attitudes concerning the influence of parents and teachers on the selection of cultural activities to be pursued do not vary greatly by gender, location or school achievement.

Cultural activities do play a significant part in the free time of primary school students. This is why it is important that guidance provided in school and in spare time should be brought in greater harmony.

Key terms: spare time, cultural activities, primary school students.

Примљен. 5. Јуна 2014.

Прихваћен. 20. новембра 2014.